

УДК 811.161.373.2'36

П.І. Білоусенко

Інститут української мови НАН України, м. Київ

**ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА
СУФІКСІВ -ИН-(А) ТА -ЧИН-(А) /
-ЩИН-(А) В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(НОМЕНИ ЖИВОЇ ПРИРОДИ)**

Описано функції суфікса -чин-(а) / -щин-(а) та його попередника -ин-(а) в історії української мови. Проаналізовано формування словотвірних і лексико-словотвірних типів у творенні найменувань живої природи: осіб, тварин, рослин і виявлено, що обидва форманти продовжують творити нові слова в руслі давніх тенденцій. Доведено, що суфікси брали участь у продукуванні цих номенів, проте творили деривати з різними, переважно модифікаційними, словотвірними значеннями або з різними твірними основами, що вказує на появу в українській мові нового дериваційного засобу — суфікса -чин-(а) / -щин-(а).

Ключові слова: історичний словотвір, суфікси -чин-(а) / -щин-(а) та -ин-(а), словотвірні й лексико-словотвірні типи, назви осіб, тварин, рослин.

Суфікс **-ин-(а)** належав до балто-слов'янських інновацій [15: 52], він є результатом злиття в одному кількох індоєвропейських афіксів, що зумовило уже в праслов'янській мові його велику територіальну поширеність, здатність сполучатися з широким колом іменних [34: 544], рідше — дієслівних [33: 120] основ та творити похідні з різними типами словотвірних значень: абстрактні, генетично пов'язані з ними збірні чи конкретні іменники та деривати, що належать до сфери конотативного словотворення (демінутиви, аугментативи) [15: 38; 16: 294; 23: 66; 33: 120 та ін.], локативні найменування. Широке коло іменників із різною словотвірною семантикою документується пам'ятками давньої руськоукраїнської мови XI — XIII ст. [2: 23 — 38].

© П.І. БІЛОУСЕНКО, 2019

Похідний формант **-чин-(а) / -щин-(а)** утворено із нашарування прикметникового суфікса **-ьsk-** + **-ina** (із закономірним переходом **-ьsk-** у **-ьšč-**) [7: 95], асимілятивно-дисимілятивні процеси в **skīnā*, що призвели до утворення **-ščina*, зумовлені першою палаталізацією задньоязикових, час дії якої відносять до V — VI ст. до н. е. [31: 77]. Цей формант виокремлюється в реконструйованих дериватах праслов'янської доби, наприклад, **bratovьskъ* 'братерський' — **bratovьščina* 'братання, братські стосунки' [33: 120].

Нашарування прикметникового суфікса **-ьsk-** на іменниковий **-ина** мало місце в праслов'янський період, однак достатні підстави для виокремлення суфікса **-чин-(а) / -щин-(а)**, треба думати, почали з'являтися лише в мові давньокиївського періоду, коли похідні на **-щин-(а)** стали мотивуватися іменниковими основами або прикметниковими й іменниковими одночасно. У Київському літописі під 1159 р. документується слово *братьщина: и начаша Ростислава звати льстью оу братьщину ... на Петровъ днь* (к. XII/бл. 1425 ЛК: 425) (ін. список *братщину*) 'бенкет у складчину'. Дещо пізніше суфікс **-чин-(а) / -щин-(а)** документується в низці інших похідних давньокиївського періоду: *аже боудеть князю городъ роубити уни к городоу а поборомъ. и татарьщиною* (ін. список *татарьщиною*) *ко князю* (к. XIII/1425 ЛГВ: 904) 'податок, який сплачували татарам' від *татарьскии*; *мостовщина* (XII/XV СлРЯ IX: 276) 'побор, пов'язаний із будівництвом, лагодженням мостів'. У неавтентичних текстах, які датуються кінцем XIII — початком XIV ст., фіксуються ще іменники *посеребщина* і *свадебщина*, що позначають податки, пор.: *И свободныхъ ихъ чинимъ во всемъ отъ бояръ и сыновъ и природныхъ нашихъ во данехъ и посеребщинахъ нашихъ во всехъ данехъ свободныхъ чинимо* (1292/1854 АктиГ-Вол: 530). Пор. також: *и законы о(т)лучены распусти водъщины и бе(з)законн(н)аа полтїа* (1288/1592 Там само: 663).

Обидва форманти брали участь у творенні найменувань осіб, тварин, рослин.

1.1. Серед дериватів із суфіксом **-ин-(а)** праслов'янської доби реконструйовано небагато відіменникових назв *осіб із семантикою сукупності* або *сингулярності*: **družina* 'дружина, загін, товариство' від **drugъ* 'приятель, товариш' [33: 121; 3: 152]; **rodina* 'люди, які належать до одного роду; земля, що належить до роду' від **rodъ* 'рід' [33: 121]; **bratъčina* (ЭССЯ III: 9) 'братство' від **bratъсь* 'зменш. від *братъ*'; **děvьčina* (V: 22) від **děva* чи **děvьka*; **l'udina*/**l'udinъ* (XV: 192) від **l'udъ*/**l'udь* 'люди, народ'; **obročina* (XXIX: 94) 'оброчні селяни' (**obrokъ* 'оброк').

У XI — XIII ст. суфікс **-ин-(а)** при творенні назв людей теж не виявляв особливої продуктивності, маємо лише кілька відприкметникових іменників. До апелятивних назв *осіб*, за нашими матеріалами, виявлено лише два деривати: *постави же его ... над всѣми воеводами старъишину* (XI/XV ИФ: 204) від суперлатива *старъишии*; *что ми о богатины златолюбъци пакости дѣете* (к. XII — XIII СДЯ I: 248) 'багатій' від *богатъ*.

Відіменникових назв теж засвідчено небагато. До них належать окремі похідні, у яких формант **-ин-(а)** здебільшого, здається, увиразнював (чи підсилював — 14: 139, 142) семантику твірного слова: *приведе ...Івана скопчину* (1118/1425 ПВЛ: 208) ‘скопець’ від *скопць* ‘те саме’; *купчина* (1199 СлРЯ VIII: 133) ‘торговець, купець’.

Іменник *дружина* мав значення ‘товариші, спільники, супутники; громада; військовий загін, військо’ (СДЯ III: 91; СлРЯ IV: 363), наприклад: *обрѣтохом добру дружину многу* (1106-1108/XV ХД: 38). Поряд зі збірним, дериват *дружина* мав значення особи жіночої статі в українському сучасному розумінні, причому цей термін на означення жінки в шлюбі був живомовним [18: 73], наприклад: *гдѣ кто хоцеть дружину приимѣ и дом устроиѣ, живеть* (XI/XVI ИФ: 252).

У середньоукраїнській та новій українській мові у відіменниковому творенні лексико-словотвірні типи з цим формантом, що позначали осіб, набули значного розвитку. Пам’ятки документують вервечку іменників з модифікаційною семантикою *дружина особи, названої мотивувальним словом*. Зокрема, дериват *дядина* (**дѣдина, дедина** — 1449 ССУМ I: 335) ‘тітка, дружина дядька’ трапляється в пізніших пам’ятках та сучасних говорах. Інші деривати цього типу: *судина* (1597 МатТимч II: 376) ‘дружина судді’; *братина, вїйтина* (др. пол. XIX ст.) [25: 144]; *сестричина* (УмСп: 661) (*сестрич* ‘син сестри’); *уйчина, вуйчина* (ГалЛем: 476; О II: 315) ‘дружина вуйка’; *шовгорина* [4: 114] ‘сестра дружини’ чи ‘чоловікова сестра’ [Там само: 128], пор. закарпатське *шовгор* ‘брат дружини’, ‘чоловік сестри’.

Переважно в новій українській мові з’являється ряд іменників з модифікаційним значенням жіночої статі: *гостина* (СУМ II: 143) діал. ‘гостя’; *імператрина* (СУССГ: 89) ‘імператриця’; *старостіна* [1: 109] ‘жінка з роду молоді, яка пов’язувала їй хустку, знявши вельона’. Пор. ще закарп. (іронічне і жартівливе) *фрайеріна* ‘кохана’ від *фрайер* ‘залицяльник’.

Вряди-годи фіксуються іменники зі значенням ‘дочка особи, названої мотивувальним словом’: *боднарїна* (Ж: 37) ‘бондарівна’; *сестрина* (Зел: 33; ССГ 33) ‘сестрина дочка’.

Крім іменника *дружина* продовжує використовуватися у збірному значенні давній дериват *родина*: *и рекли родина его* (1588 СкотЄв: 190); *Колиб где познати, то б и родина его памятала!* (1736 Инт: 119); *Да не нашла родины, Ни вѣрної дружини* (1827 УкрП: 92). До назв сукупності осіб належить також іменник *челядина*: *Невістиці не рада чужа челядина* [1: 108].

У пам’ятках української мови досить пізно документується праслов’янський *сингулятив людина* (ЭССЯ XV: 192, 194 — 200): *людина* (1840 Б-Н: 215). Давнє *дѣтина* поступово закріпилося у формі *дитина*, наприклад: *помогати всяким способом дѣтину ку науцѣ* (1586 ШкСт: 38); *Прійми-жѣ мою Марусеньку Якѣ родну дитину* (1827 УкрП: 65). Інші *сингулятиви* на позначення осіб: *піхотина* (Гр III: 189) ‘піхотинець’ (*піхота*); *челядина* (Гр IV: 450; СУМ XI: 291) ‘доросла дочка, дівчина’ чи ‘жінка; дівчина’ (Лис: 230), пор. давньоруськоукраїнське *челѣдь* зб. ‘слуги’ (Ср III: 1488), староукраїнське *челядь* ‘челядь, дворові слуги, прислуга, домочадці’

(МатТимч II: 477); **особина** (СУМ V: 778) ‘окремий живий організм’. Пор. також **женишина** (Гр I: 479; СУМ II: 519) ‘один із двох закоханих: парубок або дівчина’.

Слово **дівчина** втратило демінутивність, варіант із суфіксом **-ин-(а)**, який надавав цьому іменнику *пестливого, голубливого* значення став, очевидно, зразком для нових утворень зі схожим значенням: **челядина** ‘працьовита і вродлива жінка, добра господиня’ (закарпатські говори); **молодичина** (Гр II: 441) ‘молода дівчина’ (*молодиця*); **посестрина** (III: 359); **білявчина** (O I: 56) ‘мила; кохана’ (*білявка*); **бідашіна** (188) ‘мила, кохана’. Значення прихильності й співчуття суфікс **-ин-(а)** зрідка може надавати й іменникам спільного роду: *То ю(ж) цѣлаа сыротына* (к. XVII — п. XVIII КЗ: 128). Суфікс **-ин-(а)** часто вживається для надання слову здрібнілості або пестливості у фольклорі (навіть у словах чоловічого роду): **війчарина**, **біл’авина** (від *біл’авка* в значенні ‘кохана’), **Марічина**, **Василина** (у значенні *Василь*) та ін. [19: 182].

У новій українській мові нерідко трапляються модифікаційні чи мутаційні деривати чоловічого, жіночого й спільного роду на **-ин-(а)**, що мають *пейоративне* значення, при цьому розгляданий формант може посилювати наявну у твірному слові семантику зневажливості (згрубілості): **писарина** (Гр III: 153) ‘знев. до *писар*’; **лярвина** (Чаб II: 264) ‘те саме, що *лярва*’; **бахурина** (27) згруб. ‘пустун, бешкетник’ від іменника чол. роду *бахур* ‘те саме’. Утворення жіночого роду **мирзетина** (СБГ: 289) ‘мерзотник, негідник’ пов’язується з *мерза/мирза* ‘те саме’, певне, через проміжну ланку *мерзота* або *мерзотник/мирзотник* із відтинанням **-ник**.

Модифікаційне значення *жіночої статі* досить рано виявляється і в особових іменах на **-ин-(а)**: з XV ст. фіксуються в пам’ятках назви жінок за іменем або прізвиськом чоловіка. Наприклад: *Анна Немирина* (XV ст.) [27: 170]; *княгиня Ілина* (1531) [Там само: 166]; *пани Проскурина* (1552) [166]; *Chweda Hrinčina* (1565) [170] та ін. Такі структури дали поштовх для творення особових імен жінок від чоловічих: *Аквіліна* від чол. *Аквіла* (1627 БерЛекс: 173), *Антоніна*, пор. чол. *Антонінъ* (178), *Евфросина*, пор. *Евфросі(н)* (206) тощо. Назви жінок за іменем або прізвиськом чоловіка активно вживалися і вживаються в сучасній українській мові: **Василина** (Ж: 57); **Антонина** (Гр IV: 549); **Дарина** (551) від *Дарій* з відтинанням **-ій**, **Іванина** (552), пор. *розм. Івонина* (Трійняк: 147); **Кузьмина** (554); **Альбертина** (ВлІмена: 104); **Леонтина** (142); **Михайлина** (144); **Па**; **Августина** (Трійняк: 16); **Борина** (51); **Ернестина** (117); **Євангеліна** (118) (*Євангел*) та ін. Популярність таких імен у XX ст. зростає [25: 145].

Навіть «у суто офіційних актах церковно-християнські власні імена жінок в Україні в повній канонічній формі вживалися рідко. Вже від найранішого періоду вони виступають переважно в адаптованих народних гіпокористичних формах» [26: 73]. Такі хресні імена стають «популярними ... й у здрібнілій формі, відповідно до того, у якій формі сприйняв їх загал. Тут міг грати роль невеликий зріст або звичка з парубочих (і дівочих — 2) років називати когось здрібнілою назвою» [28: 37]. У творенні цих форм

зрідка брав участь і суфікс *-ина*, наприклад: *Ганина* (1596) [26: 74], *Докина* (1678), *Євдокіна* (1779), *Стецина* (1697) < *Стефанида* [Там само: 75]. Уже в першій половині XVII ст. суфікс *-ин-(а)* використовується для надання іменам *пестливого* чи *принизливого* значення [5: 215 — 216]. Зрештою цей процес набув значного розвитку, у результаті чого з'явилася велика кількість офіційних та розмовних варіантів запозичених жіночих імен на *-ин-(а)*: *Авдина* (Гр IV: 548) варіант до *Явдоха*; *Марусина* (555); *Лепестина* (554), *Пестина* (559) (ВлІмена: 123) від гр. *epistētē* 'знання, уміння' > *Епистимія*; *Магдалина* (555), пор. нім. *Magdalene*, гр. *Mahdalēnē*; *Секлетина* (Гр IV: 560) від гр. *synklētikos* 'член державної ради'; *Соломина*, *Харитина* (562), від гр. *charis*, род. *charitos* 'витонченість, краса, привабливість'; *Поліна* (ВлІмена: 106) (*Поля* < *Аполлонія*, *Аполлінарія*); *Ержа* — *Ержіна*, *Ружа* — *Ружина* [30: 185 — 193]; *Ігорина*, *Маручина*, *Галюсина* [2: 106].

Усі ці імена в різних фонетичних варіантах представлені в сучасному українському жіночому антропоніміконі (православному та греко-католицькому), див. [20: 59 — 61]. Такі імена мають живомовні варіанти: *Агрипина* — *Горпина*, *Груня*, *Груша*; *Алевтина* — *Аля*, *Валя*, *Тіна*; *Домнина* — *Даня*, *Домна*, *Домаха*; *Єфросинія* — *Фрося*, *Пріся*, *Проня*, *Фрузя* та ін.

За зразком традиційних українських християнських імен та засвоєних і малозасвоєних західноєвропейських з'явилися нові жіночі антропоніми: *Зорина* (ВлІмена: 125) (*зоря*); *Майна* (138) (від *май* або чоловічого імені *Май*); пор. *Декабрина* (102) від *декабрь* або чоловічого імені *Декабрин*; *Ноябрина* (255); *Победина* (299).

В українській мові з XV ст. відомі утворення *слов'янських* автохтонних імен від *скорочених композитів*: *Норіна* (1473) [9: 71], пор. д.-р.-укр. *Гориславъ*; *Тымко Голина* [71], пор. польське *Голислав*; *Мансзіна* (1565) [77], пор. сербське та хорватське *Manislav* та ін. Рідше суфікс *-ин-(а)* додавався до повних основ: *тивоун кремянецьки Іванина* (1467 ССУМ I: 418) 'особова назва'. Пор. також: *се та панъ мацина* (1400 Р: 60).

Народні варіанти християнських імен на *-ина* трапляються й у пам'ятках української мови XVII — XVIII ст.: *Іванина*, *Процина*, *Педорина*, *Педина*, *Хацьина*, *Василина* [11: 83]. Аналогічні утворення подано в словнику за ред. Б. Грінченка, їх фіксують дослідники в сучасних буковинських і закарпатських говорах: *Андрійчина*, *Василина*, *Грицина*, *Іванина*, *Михайлина*, *Петрина*, *Федина* [13: 51; 29: 65]. Сучасним чоловічим іменам на Закарпатті цей суфікс надає «здрібніло-пестливого, але нерідко й принизливого чи, принаймні, погордливого відтінку» [29: 65]. Зрештою, це теж позначилося на появі в мові великої кількості офіційних і розмовних варіантів чоловічих імен на *-ин-(а)*: *Яцина* (ВлІмена: 98); *Андрусина* (Трійняк: 22) (*Андрусь*); *Гнатина* (90); *Гришина* (95); *Карпина* (167) (*Карпо*); *Козміна* (183) (*Козма* < *Кузьма*); *Копина*, *Прокопина* (304 — 305) (*Прокіп*); *Свирина* (326) (*Свирид*); *Сидорина* (336); *Кубина* (415) (*Якуб*); *Яковина* (413); *Петрина* [Жданюк 2006: 237]. Пор. пестливе: *Василина* (ВлІмена 40), сину *Василино* [Аркушин 2004: 106] та зневажливі й пестливі: *Грицина* (Трійняк: 95); *Федина* (375) (*Федір*) та ін.

Уже з XVI ст. особові назви на **-ин-(а)** відомі і як *другий після власного імені ідентифікаційний компонент* двочленних іменувань: *Iwan Dmitrina, Martiniecz Iwaszina, Пко Iwaszina, Федець Грицина* (XVI ст.) [11: 26, 83]; *Остапина, Романина* (Редько 1966: 148), *Федина* [32: 174]; *Петрина* (ГорпКорн: 178); *Яковина, Павлина* [12: 147]; *Гнатица* (Трійняк: 91); *Карпина* (167); *Назарина* (245); *Степанина* (349); *Тимина* (361); *Фесина* (382); *Хомина* (401).

1.2. Назви осіб на **-чин-(а)** / **-щин-(а)** документуються в текстах досить пізно. В обстежених пам'ятках давньокиївської доби їх не виявлено. Досить пізно фіксується іменник *женица*: *У жє(н)щины волосы довги* (к. XVII — п. XVII КЗ: 250). В.В. Німчук стверджує, що в давньорусько-український період від прикметників на *-ьскыи* (*мужьскыи, жєньскыи*) за допомогою суфікса **-ин-(а)** утворено іменники *мужчина* й *женица* для передачі понять 'людина чоловічої статі', 'людина жіночої статі' [17: 302], однак загалом деад'єктивна лінія у творенні назв осіб на **-чин-(а)** / **-щин-(а)** не набула особливого розвитку. Окрім згаданих дериватів, у пам'ятках, що відображають переважно сучасне діалектне мовлення, трапляється кілька іменників на **-чин-(а)** / **-щин-(а)** здебільшого з атрибутивним значенням: *любчина* (Крим ІІ: 1066) 'кохана людина' від *любий*; *самовіщица* (МатГуц: 170) 'бездоглядна дитина'; *лунчина* (ГуцГов: 300) 'стара баба; старий парубок', пов'язане, певне, з *лони* 'минулого року', *лінський* 'минулорічний' (ЕСУМ ІІІ: 284), пор. давньоруськоукраїнську назву *лоньщина* (ХІ/1280 СДЯ ІV: 428) 'телиця, що народилася торік', 'дворічна тварина' від *лоньскыи* 'торішний' тощо.

Не дуже продуктивною була й десубстантивна лінія творення назв осіб на **-чин-(а)** / **-щин-(а)**. Слово *дѣвка*, мабуть, давно втратило демінутивність, тому варіант із суфіксом **-ин-(а)**, який надавав цьому іменнику *пестливого, голубливого значення*, дедалі частіше фіксують пам'ятки: *под(л) ѿ(т)ца и мѣрь дѣчиноу* (1556 — 1561 ПЄ: 146); *Дѣтище: хлопець, або дѣвчина* (1627 БерЛекс: 252); *Що-жъ дѣвчина молоденька Проклинає долю* (1827 УкрП: 90). Згодом цей відтінок у значенні стерся: *Дѣвчина якъ дѣвчина а червево якъ дѣдчина* (к. XVII — п. XVIII КЗ: 223); *дівчина* (Крим І: 275) 'молода неодружена особа жіночої статі; кохана, наречена', співвідносно з *дѣва*; або *дѣвка*. Зрідка трапляються інші деривати, яким суфікс **-чин-(а)** / **-щин-(а)** надає позитивного чи негативного відтінку в значенні: *парубчина* (Гр ІІІ: 98) 'парубок'; *сзуйтчина* (Крим ІІ: 563) 'член католицького чернечого ордену (про підступну, підлу, лицемірну людину)', *лакейщина* (Там само: 893) 'слуга у панів або при ресторані, готелі; *перен.*, *зневажл.* людина, яка підлабузнюється, вислужується перед ким-небудь', від *лакей*; *майстерчина* (1012) 'фахівець з якого-небудь ремесла; той, хто досяг високої майстерності, досконалості в своїй роботі, творчості'.

Сюди ж належать і деякі прізвища чи прізвиська на **-чин-(а)** / **-щин-(а)**: *Лищина* (ГорпКорн: 135); *Степчина* (Там само: 222); *Бабчуччина* (203) 'прізвисько жінки', *Андрійшина* (Там само) та деякі інші.

Загальна тенденція продукування іменників на **-чин-(а)** / **-щин-(а)** зі значенням сукупності торкнулася в новій українській мові і найменувань

людей. Це деривати на позначення груп осіб за місцем проживання, національністю, назвою країни, родом занять та іншими ознаками (*шляхетчина, італійщина, земщина, циганищина, братчина* ‘церковне братство’, *жандарщина, судейщина, бурсаччина* тощо). Переважна більшість таких дериватів перебуває за межами літературного вжитку.

2.1. У праслов'янській мові функціонували деякі утворення на **-in-(а)**, що іменували *представників тваринного світу*. Іменник **divina* на позначення рослини мав також семантику ‘тварина, звір’ (ЕССЯ V: 32); **živina* ‘щось живе’ [17: 168]. Кілька назв *тварин* мали збірне значення: **zvěrina* ‘звірина; м'ясо диких звірів, дичина’ [33: 121]; **govędina/*govędjina* (ЕССЯ VII: 73) ‘велика рогата худоба’ від **govędo*.

В українській мові XI – XIII ст. назви представників фауни із суфіксом **-ина** трапляються нечасто: *лонщина* (XII/XV СлРЯ VIII: 282) ‘дворічна тварина, тварина минулорічного приплоду’ від *лоньський* ‘торішній, дворічний’. Пор. утворення від складного прикметника *четвероногий*: *А се церковньи суди: ... кого застанють съ четвероножиною* (XII/XIV УВ: 23) ‘чотиринога тварина’ [14: 68].

Іменник *гадина* укладачі СДЯ пояснюють як ‘те саме, що *гадь*’ — ‘будь-яка земноводна тварина чи плазун’ (СДЯ II: 314), однак тут можна вбачати деяку увиразнювальну-пейоративну семантику: *яко гадину попираему* (Там само). Іменник *скотъ* вживається зі збірною семантикою, а нomen *скотина* — зі значенням ‘тварина; домашня худоба’ — як сингулятив: *коупиль ... скотиною* (XI/1282 ПР: 125). Цей же іменник вживався й у збірному значенні ‘домашні тварини’, *не оставихо(м) оу него ни челдина ни скотины* (1118/1377 МП: 248); пор. також збірну назву: *бываше мно(ж)ство ... ω(т) звѣрины* (1118/1377 ПВЛ: 126). Нерідко в назвах тварин поряд зі збірним значенням фіксується семантика одиничності. Так буває звичайно тоді, коли сингулятив утворено за допомогою суфікса **-ин-(а)** від іменника з семантикою сукупності або від іменника з широким діапазоном значень. Наприклад: *землемыа животины ω(т) пса* ‘тварина, жива істота’ від *животъ* ‘те саме’, основне значення цього слова — ‘життя’; *не нелѣпымъ животинамъ ... оугажахоу* (XI/XIII – XIV ХА: 64).

У пам'ятках середньої та нової української мови десубстантивів із формантом **-ин-(а)** фіксується значно більше.

За допомогою суфікса **-ин-(а)** від прикметників утворено ряд іменників зі значенням *сукупності*: *дробина* (1678 Тимч: 826) ‘дрібна худоба; птаство’, пор. *дробина* (Б-Н: 124) ‘домашня птиця’; *стаднина* (1688 МатТимч II: 358) ‘худоба, скотина’, пор. *стаднина* (Гр IV: 195) ‘табун коней всякого віку’; *дичина* (XVIII Тимч: 721) ‘дикі звірі’, пор. *дичину послалемъ* (1723 ЯМ: 28), *дичина* (СУМ II: 292) ‘дикі птахи і звірі, на яких полюють і м'ясо яких використовують як їжу’; *пташина* (1727 – 1753 МатТимч II: 256) зб. ‘птахи’, *звірина* (СУМ III: 484) зб. ‘дикі хижі тварини; звірі’; *свинина* (О II: 207) зб. ‘свині’; *гадина* ‘вужі’ [2: 108 та ін.]; *лісовина* ‘лісові звірі’ [297]. Сюди можна віднести й *худина* (Гр IV: 418) ‘худоба’, де суфікс **-ин-(а)** виступає на місці звичного **-оба**: *худоба* від *худий* ‘поганий;

малий; неміцний; непоказний; убогий, мізерний’ — алегоричне, описове позначення майна, щоб увести в оману нечисту силу (Ф IV: 282) та ін.

Панівна більшість назв тварин об’єднана в невеликі групи дериватів із різними типами модифікаційних значень. Зрідка трапляються деривати зі значенням жіночої статі: **волкіна** (XVII Сл XVI — п.п. XVII IV: 201) ‘вовчиця’; **сернина** (Ж: 862); **зузулина** (Гр II: 188) ‘зозуля’, можливо, тут ідеться про пташку жіночої статі; **голубина** (Кирич I: 347); **гадина** [б: 20] ‘самка змія’ поряд зі значенням ‘змія’ без указівки на стать. Дослідники стверджують, що цей формант непродуктивний для творення найменувань самок тварин [24: 18].

В українській мові закріпився давній дериват **гадина** переважно з *нейоративною семантикою*, наприклад: **гадини шкодливіє** (XV Пов: 30), *в(ь) мѣсто рыбы гадиноу ли подасть ємоу* (1556 — 1561 ПЄ: 267), *Узривши погани висячую гадину в руки єго* (1560-і КА: 22), *прилѣзла къ єму чорна гадина* (1820 УкрП: 81), **гадина** (Гр I: 263) ‘гад, плазун, змія; лайливе слово’ та ін. Негативна оцінка проглядає й серед інших утворень: **кони́на** (Б-Н: 191) ‘поганий кінь’, **шкапина** (УмСп: 355) ‘погана шкапа’; **коровина** (Гр II: 285) ‘корова, погана коро́ва’, **кобильчина** (СУМ IV: 201) розм. ‘погана худа кобила’ від *кобила* чи *кобилка*; **корівчина** (292) ‘невелика або поганенька коро́ва’ (<*корівка*, *корова*).

Наведені деривати могли виступати й із *гіпокористично-демінітивним* значенням, пор.: *Да и казав взять у мене кобилчину сиву* (1737 Інт: 140) від *кобила* чи *кобилк(а)*, **кобильчина** (СУМ IV: 201) ‘зменш.-пестл. до *кобила*’; *Коло млина конячина — явор похилився* (1827 УкрП: 190), **конячина** (УмСп: 413), можливо, від *коняч-(к)а* + *-ина* > *конячина* > *конячина*; **коровчина** (Б-Н: 192); **пташина** (Б-Н: 305; СУМ VIII: 380) пестл. ‘невеликий птах; птах взагалі’; **рибчина** (Б-Н: 311) пестл. до *рибка*; **статчина** (340) ‘скотинка, корівка, волик, бичок, теличка тощо’ (*статок* ‘майно, худоба, товар’); **кони́на** (УмСп: 412), *а та рыбка — судачина* [2: 107]; **мурашина** [Там само]. У прозі Ю. Федьковича утворення на *-ина* типу *коровина* мають найменший вияв здрібності, пестливості [8: 232 — 233]. Пор. поетичне: **голубина** (СУМ II: 118) рідко ‘голуб’. Демінутивного походження, очевидно, й іменник **утина** (Ж: 1020; Гр IV: 362) ‘качка’, пор. *утиця* ‘те саме’, пов’язане з давньоруськоукраїнським *ути* (прасл. *oty*) [див. 17: 188, 192]. Пор. також фольклорне **зазулина** зі значенням пестливості [19: 182]. Зрідка трапляються деривати, що мають семантику недорослості: **курчина** (Корз: 150), [2: 107] ‘молода курка, курочка’ від *курка*.

Збережено давній дериват **скотина**, у якому проглядалося *сингулятивне значення* вже в XI — XIII ст. Пізніше він, однак, вживається як із сингулятивним значенням, так і з семантикою ‘тварина, жива істота’, пор.: **скотина** (ССУМ II: 350) ‘худобина’, *со многими звѣрматы. ѿ с скотинами ка(к) в оны(х) сторона(х) єсть обычай* (XV Пов: 23), *вложиль єго на свою скотиноу* (1556 — 1561 ПЄ: 264 зв.), **скотина** (Аркушин 2004: 105) ‘сингулятив до *скот*’. З подібним значенням уживається давній іменник **животина**, наприклад: *многіє дѣяболската розмаите нємоци ѿтегна(л) и ѿ(т)*

животи(н) и **ω(т)** клоусл(т) (XV Пов 4), *оу тоую цркъвъ ... сараценове ки-дають стервы. а (оу)мерлоую животиноу* (66), *не могла животина ходити на поле* (к. 30-х XVII ЛОстр: 134), **животина** (СУМ II: 527) розм. ‘свійська або дика тварина’. Аналогічна семантика проглядається й у дериватах, які не траплялися в пам’ятках давньоруськоукраїнської мови, пор.: *солоные осетрины, белужины въ бочкахъ* (1593 АрхЮЗР 1/І: 362); *въ рокъ по осмачки овса отъ робочой товарини давали* (1701 МатТимч II: 393) ‘скотина’; *давати каждой товаринѣ малой* (1788 Кн: 70); **бидлина** (1683 Тимч: 160) ‘скотина, товарина’, **бидлина** (Гр I: 55) ‘скотина, одна скотина’; **рибина** (Гр IV: 15); **худобина** (418) ‘скотина, одна скотина’.

Деякі деривати з сингулятивною чи несингулятивною семантикою розрізняються за допомогою наголосу: **тварі́на** ‘одна жива істота’, **тваринá** ‘зб. тварини’ (Гр IV: 250; СУМ X: 45).

Фіксується ще декілька найменувань тварин за характерними зовнішніми чи внутрішніми ознаками: **німіна** (БукГов VI: 61; СУМ V: 424) ‘тварина’; **багриня** (СловГуц: 124) ‘чорна корова’; **твердина** [2: 296] ‘корова з твердими дійками’; **худина** (Гр IV: 418) ‘худа, виснажена тварина’.

2.2. Суфікс **-чин-(а)** / **-щин-(а)** у творенні найменувань тварин участі майже не брав. Перший приклад таких іменувань із розгляданим суфіксом документується серединою XVI ст.: *реклъ имъ порожденіа гщор(ь)чина* (1556 — 1561 ПЄ: 26 зв.), проте із контексту важко встановити, наведений дериват демінутив чи сингулятив. Інші найменування тварин переважно із демінутивним чи гіпокористичним або пейоративним значенням документуються, за нашими даними, з кінця XIX ст. Подвійна мотивація дає змогу розглядати їх як утворення на **-ин-(а)**, так і на **-чин-(а)** / **-щин-(а)**: **рибчина** (Б-Н: 311) (<*риба, рибка*), **кобильчина** (Гр II: 259) (<*кобила, кобилка*) ‘погана кобилка’, **кобильчина** (Крим II: 738) ‘погана, худа та малосильна кобила’, від *кобила* з **худібчина** (Гр IV: 418) ‘худібка’, **худібчина** (Крим II: 613) зменш.-пестл. від *худоба*; **корівчина** (801) ‘невелика або поганенька корова’, від *корова* з чергуванням *о-і*; **мушчіна** (1139) ‘загальна назва дуже поширеної комахи ряду двокрилих, що є переносником збудників заразних хвороб’, зменш. від *му́ха*; **мишачина** (1147) (*миша*).

3.1. Деад’ективи та десубстантиви на **-ин-(а)**, що називали рослин, побутували в мові праслов’янській, наприклад: **divina* від **divъ* ‘дикий’ (ЕСУМ II: 66); **krušina* (ЭССЯ III: 113) ‘крушина, жостер’ від **kruhъ* ‘крихкий’; **žeravina* [22: 33] ‘клюква’, **žeravъ* ‘журавель’; **bredina* (ЭССЯ III: 11) ‘верба’ (**bredъ* ‘лоза’); **dętelina* (V: 27) **kļępina* (X: 10) ‘криве дерево’ (**kļępъ*/**kļępa* ‘щось криве’); **maslina* ‘оливка’ від **maslo* [17: 261] тощо.

Багато таких найменувань вказують на місце зростання, характерні ознаки: **dętelina* (ЭССЯ V: 27) ‘конюшина’ від **dętelъ* ‘дятел’, можливо, за зовнішньою схожістю (пістрявістю) з дятлом; **kalina* (IX: 12) ‘калина’ від **kalъ* ‘грязь, драговина, сире місце’, назва зумовлена вологолюбністю калини і її поширеністю в болотистих місцях (ЕСУМ II: 350); **kōpina* (ЭССЯ XII: 63) ‘кущ малини, ожини; зарослий пагорб, острів’ (**kōpa* ‘пагорб, острів’); **arębina* / **ęrębina* / **erębina* ‘горобина’ (ЕСУМ I: 570)

(**arębъ* ‘куріпка; горобець’); **ježina* ‘ожина’ [22: 30] від **ježь* ‘їжак’ — назва пояснюється наявністю у рослини колючок (ЕСУМ IV: 165).

Багато праслов'янських дериватів позначали *сукупність дерев (гілля)*, найчастіше це іменування *лісів (гаїв)* з певною породою дерев: **berzina*, (**berza*); **borovina* ‘сосновий ліс; кущі лісових ягід’: **borina* ‘сосновий ліс; соснова лучина (скалка)’, (**borъ*, **boru*) ‘сосна; сосновий ліс’, ад'єктив **borovъ* [33: 121]; **dobina* ‘дубовий ліс, дуби’ [Там само]; **berstina* (ЭССЯ I: 198) ‘берестяний гай; береста’; **bučina* (III: 75) ‘буковий ліс; букове гілля з листям, буковина’; **edlina* (VI: 14) ‘ялиничник; ялинова глиця, гілки’ (**edlъ*); **elšina* (VI: 25) ‘вільхове дерево; вільховий ліс’; **grabina* (VII: 96) ‘граб, дерево граба; грабовий ліс’; **obrěšina* (XXIX: 76) ‘горіхове листя; зарості горіха’ (**obrěxъ* ‘горіх’) тощо.

У пам'ятках XI — XIII ст. майже не фіксуються відприкметникові назви рослин, зрідка трапляються десубстантиви, успадковані переважно із попереднього періоду: *купина* (1096 СлРЯ VIII: 127) ‘терновий куш; зарості терну’; *волмина* — назва дерева, імовірно — верби [18: 91]; *лѣщина* — похідне від *лѣска* (< **lěska*), напевне, спочатку **lěščina* означало ‘зарості ліщини’, а вже потім — ‘ліщина’, як і **jelьšina* [22: 27], *ожина* [30] та деякі інші.

У середньоукраїнську та нову українську мову перейшли *відприкметникові* деривати праслов'янської та давньокиївської доби, на цій основі творяться групи номенів за різними ознаками: зовнішнім виглядом (*жовтина*, *золотина*, *солодина*), за зв'язком із тваринами (*ведмежина*, *змійовика*, *коничина*, *туричина*), за дією на організм (*дурнина*, *медвежина* ‘проносний засіб’, *німіна*), за місцем походження рослини (*луговина*, *римщина*, *облоговина*) тощо.

Десубстантиви в пам'ятках XIV — XX ст. — це переважно праслов'янські номени, які часом втратили прозорий зв'язок із твірними основами (*калина*, *смородина*, *бузина*). У багатьох найменуваннях спостерігається ускладнення давніх основ суфіксом **-ин-(а)** (*рокитина* — *рокита*, *сокорина* — *сокір*, *липина* — *липа* тощо); цей формант видозмінює значення твірного або ж увиразнює його (*шипшина* — *шипок*, *ялина* — *ель*, *іль*, *яль*, *сереборина* — *серибор*).

3.2. Суфікс **-чин-(а)** / **-щин-(а)** у продукуванні назв рослин особливої активності не виявляв, деривати із цим формантом документуються досить пізно: *шипъчина* (XVI ст.) [22: 79], пор. *шипшина* (Смик: 182) ‘жабрій гарний’, д.-р.-укр. *шипъкъ* ‘троянда (квітка й куш)’ або *шипъ* ‘колючка’ [2: 66]; *жалчина* (Крим I: 370) ‘кропива та інші рослини, що жалять’; *китайчина* (II: 874) ‘морозостійкий сорт яблуні з невеликими плодами’; *грядщина* (O I: 196) ‘овочі; городина’, пор. *грядошник* ‘город’; *степчина* (Смик 160) ‘ковила пірчаста’; *журавчина* (УмСп: 354) ‘клюква’ від *журавель* звідтинанням *-ель* (назва зумовлена тим, що рослина росте там, де водяться журавлі); *татарщина* (Шило: 250) ‘лепеха’; *к'їїщина* (ГуцГов: 298) ‘рогіз, комиш’; *коничина* (СПГ: 102) ‘конюшина’; *олещина*, *оліщина* (143) ‘кущове дерево, плоди якого відомі під назвою лісових горіхів; ліщина’, пор. *орещина* (СПГ: 145) ‘те саме’ та деякі ін.

Досліджений матеріал дає підстави стверджувати, що суфік **-ин-(а)** та похідний від нього **-чин-(а) / -щин-(а)** у творенні номенів живої природи виявили високу активність: перший успадкував цю здатність із праслов'янської мови, другий набув її впродовж писемного періоду функціонування української мови. Суфікс **-чин-(а) / -щин-(а)** зазнав певного впливу свого попередника, обидва форманти брали участь у творенні найменувань людей, тварин, рослин, але здебільшого з різними словотвірними (лексико-словотвірними) значеннями, що свідчить про появу й становлення в українській мові нового дериватологічного засобу.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АктиГ-Вол — Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004.
- АрхЮЗР — Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею по разбору древних актов. Киев, 1859 — 1914. Ч. I — 8.
- Бандр — Бандрівський Д.Г. Матеріали до діалектного словника Бориславського і суміжних районів Львівської області. *Дослідження і матеріали з української мови*. Т. IV. Київ, 1961. С. 3 — 14.
- БерЛекс — Лексикон словеноросійський Памви Беринди. Підгот. тексту і вступ. стаття В.В. Німчука. Надрук. з вид. 1627 р. фотомех. способом. Київ, 1961.
- Б-Н — Білецький-Носенко П. Словник української мови. Підгот. до вид. В.В. Німчук. Київ, 1966.
- БукГов — Матеріали до словника буковинських говірок. Вип. 1 — 6. Ред. кол. К.Ф. Герман, К.М. Лук'янюк, В.А. Прокопенко. Чернівці, 1971 — 1979.
- ВлІмена — Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. Київ, 1986.
- ГалЛем — Верхратський І. Про говор галицьких лемків. Львів, 1902.
- Гр — Словарь української мови. Зібр. ред. журн. «Киев. старина». Упорядкував з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. Київ, 1907 — 1909. Т. 1 — 4.
- ГуцГов. — Кобилянський Б. Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття. *Український діалектологічний збірник*. Кн. I. Київ, 1928.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови. За ред. Л.С. Мельничука. У 7 т. Київ, 1982 — 2006. Т. 1 — 5.
- ЄУ — The Jevanhelije učytelnoje of Meletij Smotryc'kyj. Text. Volume II. With an Introduction by David A. Frick. Harvard, 1987.
- Ж — Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словник. Львів, 1886. Т. 1 — 2.
- ИФ — Мещерский Н.А. История иудейской войны Иосифа Флавия в древне-русском переводе. Москва — Ленинград, 1958.
- Інт — Українські інтермедії XVII — XVIII ст. Київ, 1960.
- КА — Огієнко І. Українська літературна мова XVI ст. і український Крехівський Апостол. Т. II. Варшава, 1930.
- КЗ — Зиновій К. Вірші. Приповіді посполиті. Підгот. тексту І.П. Чепіги. Київ, 1971.
- Кирич — Українсько-російський словник: у 6-и т. За заг. ред. І. Кириченка. Київ, 1953.
- Кн — Книжиця для господарства. Почаїв, 1788.
- Корз — Корзюк М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок. *Українська діалектна лексика: Збірник наукових праць*. Київ, 1987. С. 62 — 267.
- Крим — Електронна версія російсько-українського словника Української Академії Наук 1924 — 1933 рр. За ред. А. Кримського та С. Єфремова: А — П. Підгот. О. Телемко. Київ, 2007.

- ЛГВ — Галицько-Волинський літопис. *Полное собрание русских летописей*. Т. 2. Ипатьевская летопись. Москва, 1962.
- ЛК — Київський літопис. *Полное собрание русских летописей*. Т. 2. Ипатьевская летопись. Москва, 1962. С. 384 — 707.
- ЛОстр — Острозький літопис. Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літописець. Київ, 1970. С. 125 — 140.
- МатГуц — Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.
- МатТимч — Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV — XVIII ст. Підгот. до вид. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. У 2-х книгах. Київ — Нью-Йорк, 2003.
- МП — «Поучень» В. Мономаха. *Лаврентьевская летопись*. 2-е изд. Ленинград, 1926. С. 240 — 251.
- Негрич — Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів: Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 2008.
- О — Онишкевич М.Г. Словник бойківських говірок. Ч. 1 — 2. Київ, 1984.
- ПВЛ — Повість временних літ за Лаврентіївським списком. *Полное собрание русских летописей*. Т. 1. Лаврентьевская и Суздальская летопись по академическому списку. Москва, 1962. С. 1 — 286.
- ПЄ — Пересопницьке євангеліє 1556 — 1561 рр. Рукопис ЦНБ АН України. № 15512.
- ПЛ — Приватні листи XVIII ст. Підгот. до вид. В.А. Передрієнко. Київ, 1987.
- Пов — Перетц В.Н. Повесть о трех королях-волхвах в западно-русском списке XV в. Санкт-Петербург, 1903. С. 1 — 106.
- ПР — Правда русская. Тексты подгот. к печати В.П. Любимов, Н.Ф. Лавров, М.Н. Тихомиров и др. Под ред. Б.Д. Грекова. Москва — Ленинград, 1940.
- СБГ — Словник Буковинських говірок. За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
- СДЯ — Словарь древнерусского языка (XI — XIV вв.). Т. 1 — 4. Гл. ред. Р.И. Аванесов. Москва, 1988 — 2012.
- СкотЄв — Скотарське учительне євангеліє — український гоміліяр 1588 року. Підгот. і видав М. Кочіш. Передмова В. Німчука. Сомбатгей, 1977.
- Сл XVI-п.п. XVII — Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. Вип. 1 — 16. Львів, 1994 — 2013.
- СловГуц — Єдлінська У.Я., Закревська Я.В., Керста Р.Й. Словник гуцульських говірок. *Гуцульщина. Лінгвістичні етюди*. Київ, 1991. С. 90 — 280.
- СлРЯ — Словарь русского языка XI — XVII вв. Вып. 1 — 24. Москва. 1975 — 2000.
- Смик — Смик Г.К. Корисні та рідкісні рослини України: Словник-довідник народних назв. Київ, 1991.
- СМШ — Словник мови Шевченка: у двох томах. Т. 1 — 2. Київ, 1964.
- СПГ — Вашенко В.С. Словник Полтавських говорів. Харків, 1960.
- ССГ — Зеленько А.С., Сенчук І.В., Серета Ф.Я. Словник східнополіського говору. Методичні вказівки з діалектології української мови. Луганськ, 1990.
- ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV — XV ст.: В 2 т. Київ, 1977 — 1978.
- СУМ — Словник української мови. Київ, 1970 — 1980. Т. 1 — 11.
- Тимч — Історичний словник українського языка. За ред. Є. Тимченка. Т. 1. Харків — Київ, 1930 — 1932.
- Трійняк — Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ, 2005.
- УВ — Устав князя Володимира Святославича. *Древнерусские княжеские уставы XI — XV вв.* Изд. подгот. Я.Н. Шилов. Москва, 1976. С. 22 — 24.

- УкрП — Українські пісні, видані М. Максимовичем. Фотокоп. з вид. 1827 р. Київ, 1962.
- УмСп — Уманець М. и Спилка А. Русско-украинский словарь. Берлін, 1924.
- Ф — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. Москва, 1964 — 1973. Т. 1 — 4.
- ХА — Книги временъ и образныъ Георгиъ мниха. *Истрин В.И. Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе*. Т. I: Текст. Петроград, 1920.
- ХД — Житъе и хожденье Данила Русьскыя земли игумена, 1106 — 1108. Текст воспроизведен по древнейшему списку XV века. Санкт-Петербург, 1896.
- Чаб — Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: У 4 т. Запоріжжя, 1992.
- ШкСт — Шкільні статuti. *Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI — початок XVIII ст.): Тексти і дослідження*. Київ, 1988. С. 37 — 47.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд. Под ред. О.Н. Трубачева. Москва, 1974 — 2005. Вып. 1 — 31.
- ЯМ — Дневник генерального подскарбия Якова Марковича (1717 — 1734 гг.). Ч. I — III. Под ред. А. Лазаревского. Київ, 1983 — 1987.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Іменний словотвір західнополіського говору. Луцьк, 2004.
2. Білоусенко П.І., Німчук В.В. Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина). Запоріжжя — Ялта — Київ, 2009.
3. Бурячок А.А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов. Київ, 1983.
4. Бурячок А.А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові. Київ, 1961.
5. Горпинич В.О. Конотативні власні імена як джерело вивчення історичної морфеміки української мови. *Питання історичної ономастики України*. Київ, 1994. С. 214 — 225.
6. Грицак М.А. Евфемізми в українських говорах Закарпаття. *Тези доповідей до XX наукової конференції. Серія мовознавча*. Ужгород, 1966. С. 17 — 18.
7. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV — XV ст. Київ, 1958.
8. Грещук В.В. Стилістичні функції засобів словотвору в прозі Ю. Федьковича. *Тези доп. Респ. наук. конф., присв. 150-річчю з дня народження видатного письменника-демократа і громадського діяча Ю. Федьковича (18 — 20 жовтня 1984 року)*. Чернівці, 1984. С. 232 — 233.
9. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV — XVII ст. Київ, 1988.
10. Жданюк Т.М. Місцеві варіанти імен жителів с. Воєгоща Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2006. С. 236 — 243.
11. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі найменування. Київ, 1984.
12. Кравченко Л.О. Прізвища Лубенщини. Київ, 2004.
13. Кракалія Л.В. До питання класифікації буковинських антропонімічних варіантів. *Мовознавство*. 1974. № 2. С. 53 — 58.
14. Максимов В.И. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке. Ленинград, 1975.
15. Мартынов В.В. Праславянская и балто-славянская деривация имен. Минск, 1973.
16. Мейе А. Общеславянский язык. Москва, 1951.
17. Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ, 1992.
18. Німчук В.В. Лексика давньоруської мови. Історія української мови. Лексика і фразеологія. Київ, 1983. С. 29 — 163.
19. Німчук В.В. Спостереження над словотвором іменника в говірці с. Довге, Іршавського району (Суфіксація). *Наукові записки УжДУ. Діалектологічний збірник*. Т. 14. С. 182 — 183. Ужгород, 1955.
20. Православный церковный календарь: 1983. Москва, 1982.
21. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. Київ, 1966.
22. Сабадош І.В. Формування української ботанічної номенклатури. Ужгород, 1996.

23. Селищев А.М. Старославянский язык. Часть II. Тексты. Словарь. Очерки морфологии. Москва, 1952.
24. Семенюк С.П. Суфіксальне творення назв самок тварин у новій українській мові. *Придніпровський науковий вісник. Філологія. Педагогіка.* № 82 (149). Вересень 1998 р. Запоріжжя. С. 11 — 22.
25. Семенюк С.П. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2000.
26. Сенів М.І. До історії адаптації жіночих календарних власних імен в українській мові XIV — початку XIX ст. *Мовознавство.* 1982. № 4. С. 72 — 76.
27. Сенів М.І. Основні способи й засоби ідентифікації жінки в писемних пам'ятках української мови XIV — XVIII ст. *З історії української лексикології.* Київ, 1980. С. 160 — 200.
28. Сімович В. Українські прізвиська з хресних імен. Тернопіль, 2005.
29. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття: Вступ та імена. Конспект лекцій. Ужгород, 1970.
30. Чучка П. Традиційні імена закарпатських українців. *Волинь — Житомирщина.* № 10. Житомир, 2003. С. 171 — 194.
31. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків, 2002.
32. Шеремета С. Прізвиська давніх Кременецьких земель, співзвучні з чоловічими християнськими іменами. *Slavica et baltica в ономастиці України.* Київ, 1999. С. 171 — 175.
33. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. *Słownik prasłowiański.* Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. Tom 1 — 3. 1974 — 1979.
34. Vondrák W. Vergleichende slavische Grammatik. Bd.1. Lautlehre und Stammbildungslehre. Göttingen, 1924.

LEGEND

- АктиГ-Вол — Kupchynsky, O. (2004). Acts and documents of the Galician-Volyn principality of the XIII — the first half of the fourteenth century. Research. Lyrics. Lviv (in Ukr).
- АрхЮЗР — Archive of Southwestern Russia, published by the Provisional Commission for the analysis of ancient acts. (1859 — 1914). Vol. 1 — 8. Kyiv (in Ukr).
- Бандр — Bandrivsky, D.G. (1961). Materials to the dialect dictionary of Boryslav and adjoining regions of Lviv region. *Research and materials on the Ukrainian language*, IV, 3 — 14. Kyiv (in Ukr).
- БерЛекс — Nimchuk, V.V. (Ed.). (1961). Lexicon of Slovenian Pambo Beryndy. Article Thanksgiving with a view 1627 photomoke. way. Kyiv (in Ukr).
- Б-Н — Nimchuk, V.V. (Ed.). (1966). Biletsky-Nosenko, P. The dictionary of the Ukrainian language. Kyiv (in Ukr).
- БукГов — Herman, K.F., Lukyanyuk, K.M., Prokopenko, V.A. (Eds.). (1971 — 1979). Materials for the Dictionary of the Bukovinian dialects. Aug. 1 — 6. Chernivtsi (in Ukr).
- ВлІмена — Skrypnyk, L.G., Dzyatkivska, N.P. (1986). Own names of people: Dictionary-directory. Kyiv (in Ukr).
- ГалЛем — Verhratsky, I. (1902). About the talk of the Galician Lemkas. Lviv (in Ukr).
- Гр — Grinchenko, B. (Ed.) (1907 — 1909). Dictionary of the Ukrainian language. Zibre edit journ "Kievskaya starina". T. 1 — 4. Kyiv (in Ukr).
- ГуцГов. — Kobilyansky, B. (1928). Hutsul dialect and its relation to the conversation Pokuttya. *Ukrainian dialectological collection.* Book I. Kyiv (in Ukr).
- ЕСУМ — Melnichuk, O.S. (Ed.). (1982 — 2006). Etymological Dictionary of the Ukrainian Language. At 7 t. T. 1 — 5. Kyiv (in Ukr).
- ЄУ — David, A. Frick. (Ed.). (1987). The Jevanhelije učytelnoje of Meletij Smotryc'kyj. Text. Vol. II. Harvard (in Eng).
- Ж — Zhelehivsky, E., Nedilsky, S. (1886). Malorussian-German Dictionary. T. 1 — 2. Lviv (in Ukr).

- ИФ — Meshchersky, N.A. (1958). History of the Jewish War of Josephus Flavius in Ancient Russian translation. Moscow — Leningrad (in Rus.).
- Інт — Ukrainian interludes of XVII — XVIII centuries. (1960). Kyiv (in Ukr).
- КА — Ogienko, I. (1930). Ukrainian literary language of the XVI century and the Ukrainian Krekhiv Apostle. Т. II. Warsaw (in Pol).
- КЗ — Chepiga, I.P. (Ed.). (1971). Zinoviev K. Poetry. Prophecy is common. Kyiv (in Ukr).
- Кирич — Kyrychenko, I. (Ed.). (1953). Ukrainian-Russian dictionary: At 6 t. Kyiv (in Ukr).
- Кн — Bookkeeper for the farm. (1788). Pochaiv (in Ukr).
- Корз — Korzonyuk, M.M. (1987). Materials to the dictionary of West-Albanian dialects. *Ukrainian dialectal vocabulary: Collection of scientific works*. P. 62 — 267. Kyiv (in Ukr).
- Крим — Telemko, O. (Ed.). (2007). Electronic version of the Russian-Ukrainian dictionary of the Ukrainian Academy of Sciences 1924 — 1933. Krymsky, A. and Yefremov, S. (Eds.): A — P. Kyiv (in Ukr).
- ЛГВ — Galician-Volyn chronicle. (1962). *Complete collection of Russian chronicles. T. 2: Ipatiev's chronicle*. Moscow (in Rus.).
- ЛК — Kievan Chronicle. (1962). *Complete collection of Russian chronicles. T. 2: Ipatiev's chronicle*. P. 384 — 707. Moscow (in Rus.).
- ЛОстр — Ostrog Chronicle. (1970). *Bevzo, O.A. Lviv Chronicle and Ostroh Chronicle*. P. 125 — 140. Kyiv (in Ukr).
- МатГуц — Pipas, Y., Galas, B. (2005). Materials for the dictionary of Hutsul dialects (Kosivska Polyana and Roshicha of Rakhiv district of the Transcarpathian region). Uzhgorod (in Ukr).
- МатТимч — Nimchuk, V.V., Lysa, H.I. (Eds.). (2003). Tymchenko, E. Materials for the dictionary of the written and book Ukrainian language XV — XVIII centuries. In 2 books. Kyiv — New York (in Ukr).
- МП — “Pouchenie” V. Monomakha. (1926). *Lavrentyevsky chronicle*. P. 240 — 251. Leningrad (in Rus.).
- Негрич — Negrych, M. (2008). Treasures of the Hutsul dialect: Berezov. Lviv: Ukrainian Institute of Ukrainian Studies Krypiakevych NAS of Ukraine (in Ukr).
- О — Onyshkevych, M.G. (1984). Dictionary of Boiko dialects. Ch. 1 — 2. Kyiv (in Ukr).
- ПВЛ — The Tale of Bygone Years by the Lawrence List. (1962). *Complete collection of Russian chronicles. T. 1: Lavrentyevskaya and Suzdal chronicles in the academic list*. P. 1 — 286. Moscow (in Rus.).
- ПЄ — Peresopnytsia Gospel 1556 — 1561 gg. Manuscript of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of Ukraine. № 15512 (in Ukr).
- ПЛ — Peredriienko, V.A. (Ed.). (1987). Private Letters of the Eighteenth Century. Kyiv (in Ukr).
- Пов — Peretz, V.N. (1903). The tale of three magic kings in the western Russian list of the fifteenth century. P. 1 — 106. St. Petersburg (in Ukr).
- ПР — Grekov, B.D. (Ed.). (1940). True Russian. Texts of preparation to print Lyubimov, V.P., Lavrov, N.F., Tikhomirov, M.N. and others. Moscow — Leningrad (in Rus.).
- СБГ — Guivanyuk, N.V. (Ed.). (2005). Dictionary of Bukovinian dialects. Chernivtsi (in Ukr).
- СДЯ — Avanesov, R.I. (Ed.). (1988 — 2008). Dictionary of the Old Russian language (XI — XIV centuries). Т. 1 — 8. Moscow (in Rus.).
- СкотЄв — Kochish, M. (Ed.). (1977). The Scottish Teaching Gospel is the Ukrainian Goliar of 1588. Preface V. Nimchuk. Sombathey (in Ukr).
- Сл XVI-п.п. XVII — Dictionary of the Ukrainian language of the XVII — the first half of the XVII century. (1994 — 2013). Aug. 1 — 16. Lviv (in Ukr).

- Словґуц — Yedlinska, U.Ya., Zakrevska, Ya.V., Kersta, R.Ya. (1991). Dictionary of Hutsul dialects. *Hutsulshchyna Linguistic sketches*. P. 90 — 280. Kyiv (in Ukr).
- СлРЯ — Dictionary of the Russian language of the XI — XVII centuries. (1975 — 2000). Aug. 1 — 24. Moscow (in Rus.).
- Смик — Smyk, G.K. (1991). Useful and rare plants of Ukraine: Dictionary of folk names. Kyiv (in Ukr).
- СМШ — Dictionary of the Shevchenko language: in two volumes. (1964). T. 1 — 2. Kyiv (in Ukr).
- СПГ — Vashchenko, V.C. (1960). Dictionary of the Poltava speaks. Kharkiv (in Ukr).
- ССГ — Zelenko, A.S., Senchuk, I.V., Wednesday, F.Ya. (1990). Dictionary of the Eastern Polish dialect. Methodological instructions on the dialectology of the Ukrainian language. Luhansk (in Ukr).
- ССУМ — Dictionary of the Old Ukrainian language XIV — XV centuries: In 2 t. (1977 — 1978). Kyiv (in Ukr).
- СУМ — Dictionary of the Ukrainian language. (1970 — 1980). T. 1 — 11. Kyiv (in Ukr).
- Тимч — Tymchenko, E. (Ed.). (1930 — 1932). Historical Dictionary of the Ukrainian Language. T. 1. Kharkiv — Kyiv (in Ukr).
- Трійняк — Trynyak, I.I. (2005). Dictionary of Ukrainian names. Kyiv (in Ukr).
- УВ — Shilov, Ya.N. (Ed.). (1976). The statute of Prince Volodymyr Svyatoslavich. *Ancient Rus princely statutes of the 11th — 15th centuries*. P. 22 — 24. Moscow (in Ukr).
- УкрП — Ukrainian songs, published by M. Maksymovych. Photocopy with a view 1827. (1962). Kyiv (in Ukr).
- УмСп — Umanets, M., Spilka, A. (Eds.). (1924). Russian-Ukrainian dictionary. Berlin (in Germ.).
- Ф — Facmer, M. (1964 — 1973). The etymological dictionary of the Russian language. Transl. from Germ. and O.N. Trubachev supplement. T. 1 — 4. Moscow (in Rus.).
- ХА — Knyhy vryemyenyў y obraznyў Heōrhyў mnykha. (1920). *Istrin, V.I. The Chronicle of George Hamartol in the ancient Slavic-Nazi translation*. T. I: Text. Petrograd (in Rus.).
- ХД — Living and walking Danila Russkaya land of the abbot, 1106 — 1108. The text is reproduced in the most ancient list of the XV century. (1896). St. Petersburg (in Rus.).
- Чаб — Chabanenko, V.A. (1992). Dictionary of dialects of the Lower Dnieper: 4 t. Zaporizhzhia (in Ukr).
- ШкСт — School charters. (1988). *Monuments of fraternal schools in Ukraine (end of XVI — the beginning of the XVIII century): Texts and research*. P. 37 — 47. Kyiv (in Ukr).
- ЭССЯ — Trubachev, O.N. (Ed.). (1974 — 2005). The etymological dictionary of Slavic languages: Prazlava. lex stock. Aug. 1 — 31. Moscow (in Ukr.).
- ЯМ — Lazarevsky, A. (Ed.). (1983 — 1987). Diary of the general appeal of Yakov Markovich (1717 — 1734). Part I — III. Kyiv (in Ukr).

REFERENCES

1. Arkushin, G. (2004). The native word-formation of the Western-Polish dialect. Lutsk: Vezha (in Ukr.).
2. Bilousenko, P.I., Nimchuk, V.V. (2009). Essays on the history of Ukrainian word-formation (suffix -ина). Zaporizhzhya — Yalta — Kyiv: Lips LTD (in Ukr.).
3. Buryachok, A.A. (1983). Formation of a common fund for the socio-political vocabulary of the East Slavic languages. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
4. Buryachok, A.A. (1961). Names of kinship and virility in the Ukrainian language. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

5. Gorpunych, V.O. (1994.) Conotomatic proper names as a source of study of the historical morpheme of the Ukrainian language. *The question of historical onomastics of Ukraine*. P. 214 — 225. Kyiv (in Ukr.).
6. Hrycak, M.A. (1966). Euphemisms in Ukrainian dialects of Transcarpathia. *Abstracts for the 20th scientific conference. Series of linguistics*. P. 17 — 18. Uzhhorod (in Ukr.).
7. Gumetska, L.L. (1958). An essay on the word-building system of the Ukrainian actuality of the fourteenth and fifteenth centuries. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk URSR (in Ukr.).
8. Greshchuk, V.V. (1984). Stylistic functions of word-formation in prose by Yu., Fedkovich. *Theses of additional. Resp. sciences conf., assignment 150th anniversary from the birthday of the famous writer-democrat and public figure Yu. Fedkovich (October 18 — 20)*. P. 232 — 233. Chernivtsi: Chernivetskyi derzhavnyi universytet (in Ukr.).
9. Demchuk, M.O. (1988). Slavic autochthonous personal names in the life of Ukrainians in the fourteenth and eighteenth centuries. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
10. Zhdanyuk, T.M. (2006). Local names of inhabitants with. The camp of Kamen-Kashirsky district of the Volyn region. *Studies on onomastics and etymology*. P. 236 — 243. Kyiv (in Ukr.).
11. Kersta, R.Ya. (1984). Ukrainian anthroponymy of the seventeenth century. Men's titles. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
12. Kravchenko, L.O. (2004). Surnames of Lubenschina. Kyiv: Fakt (in Ukr.).
13. Krakalia, L.V. (1974). On the classification of Bukovinian anthroponymic variants. *Linguistics*, 2, 53 — 58 (in Ukr.).
14. Maksimov, V.I. (1975). Suffixal word-formation of nouns in n language. Leningrad: Yzdanye Lenynhradskoho unyversyteta (in Rus.).
15. Martynov, V.V. (1973). Praslavian and Balto Slavic derivation of names. Minsk: Nauka y tekhnika (in Rus.).
16. Maye, A. (1951). Common Slavic language. Moscow: Yzdatelstvo vostochnoi lyteratury (in Rus.).
17. Nimchuk, V.V. (1992). Ancient legacy in the vocabulary of the Ukrainian language. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
18. Nimchuk, V.V. (1983). Old Russian language vocabulary. History of the Ukrainian language. Lexics and phraseology. P. 29 — 163. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
19. Nimchuk, V.V. (1955). Observing the word-formation of the noun in the dialect with. Long, Irshava District (Suffixation). *Scientific Notes of UzhDU. Dialectological collection*, 14, 182 — 183. Uzhgorod (in Ukr.).
20. Orthodox Church Calendar: 1983. (1982). Moscow: Yzdatelstvo Moskovskoho patryarkhata (in Rus.).
21. Redko, Yu.K. (1966). Modern Ukrainian surnames. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
22. Sabados, I.V. (1996). Formation of the Ukrainian botanical nomenclature. Uzhgorod (in Ukr.).
23. Selishchev, A.M. (1952.) Old Slavic language. Part Two Texts Dictionary. Essays on morphology. Moscow: Hosuchpedhyz (in Rus.).
24. Semenyuk, S.P. (1998). Sufficient creation of the names of female animals in the new Ukrainian language. *Pridneprovsk Scientific Bulletin. Philology. Pedagogy*, 82 (149), 11 — 22. Zaporizhzhya (in Ukr.).
25. Semenyuk, S.P. (2000). Formation of the word-building system of nouns with modifying values of the female in the new Ukrainian language: diss. ... Candidate filol Sciences: 10.02.01. Zaporizhzhya (in Ukr.).
26. Seniv, M.I. (1982). To the history of adaptation of women's calendar personal names in the Ukrainian language of the XIV — beginning of the nineteenth century. *Linguistics*, 4, 72 — 76 (in Ukr.).
27. Seniv, M.I. (1980). The main methods and means of identifying a woman in the written monuments of the Ukrainian language of the XIV — XVIII centuries. *From the history of Ukrainian lexicology*. P. 160 — 200. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
28. Simovych, V. (2005). Ukrainian last names from the cross names. Ternopil: Textbooks and manuals (in Ukr.).
29. Chuchka, P.P. (1970). Anthroponymy of Transcarpathia: Introduction and names. Summary of lectures. Uzhgorod: Vydavnytstvo Uzhhorodskoho universytetu (in Ukr.).

30. Chuchka, P. (2003). Traditional names of Transcarpathian Ukrainians. *Volin — Zhytomyr region*, 10, 171 — 194. Zhytomyr (in Ukr.).
31. Shevelov, Yu. (1982). Historical phonology of the Ukrainian language. Kharkiv: Akta (in Ukr.).
32. Sheremeta, S. (1999). The names of the ancient Kremenets lands are in harmony with the male Christian names. *Slavica et baltica in the onomastics of Ukraine*. P 171 — 175. Kyiv (in Ukr.).
33. Sławski, F. (1974 — 1979). Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. *Słownik prasłowiański*. Vol. 1 — 3. Wrocław — Warsaw — Cracow — Gdańsk (in Pol.).
34. Vondrák, W. (1924). Comparative Slavic Grammar. Vol. 1. Phonology and pedigree education. Göttingen (in Germ.).

Статтю отримано 14.02.2019

P.I. Bilousenko

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

COMPARABLE DESCRIPTION OF SUFFIXES -ИНА AND -ЧИНА (-ЩИНА) IN HISTORY OF UKRAINIAN (NOMENS OF WILD-LIFE)

Based on material of old written memos of the Ukrainian language from the oldest times to modern, the comparable analysis of functions of suffix *-чина (-щина)* and its predecessor *-ина* is carried out. Forming of word-formation and lexical formation types is analysed in forming of the following names of wild-life: persons, animals, plants. It is proven that persons' suffix *-ина* had a high productivity in creation of derivatives with different, mainly modificational, word-forming meaning. The suffix *-чина (-щина)* yielded to the predecessor in word-formation activity and created the names of people of persons mostly with other semantics.

The suffix *-ина* inherited ability to form the names of animals from the Old Slavic language. In old standards in the Middle Ukrainian and New Ukrainian languages the myriad of names appeared with the meaning of totality, female, with pejorative and super-diminutive semantic, quite a bit formations with singularity meaning. The suffix *-чина (-щина)* did not participate in creation of the names of animals. From the end of XIX century it is documented only a few derivatives mainly with double motivation: *рибчина (<риба, рибка)*, *кобильчина (<кобила, кобилка)*.

The names of plants with the suffix *-ина* on different signs existed in the Old Slavic Language, they also could mean of cluster of trees, mostly names of the forests (groves) with the certain species of trees. Old formations moved to the Ukrainian language and became a standard for appearance of the names based on their original appearance, by connection with animals, action on organism, by the place of origin, etc. The suffix of *-чина (-щина)* was not active in producing of names of plants, the derivatives with this formant with alike word-forming meaning to the derivatives on *-ина*, but by other formative bases, documented late enough, that shows altogether the appearance in the Ukrainian language of the new derivative means.

Keywords: a historical word-formation, suffixes of *-чина (-щина)* and *-ина*, is word-formations and leksiko-word-formation types, names of persons, zoons, plants.